

Digitalizace evropského kulturního dědictví

Bc. Alena Kubátová / Knihovnický institut / alena.kubatova@nkp.cz

Zachování kulturního dědictví lze označit za poslání, ke kterému je nutno přistoupit zodpovědně – předávat bohatý kulturní odkaz budoucím generacím, obohacovat jeho obsah a zpřístupnit sbírky. „Rada moudrých“ (Comité des Sages) proto hledala způsob, který by umožnil ochranu kulturního dědictví, jeho zpřístupnění bez jakýchkoli bariér, zajištění udržitelnosti sbírek v dlouhodobém časovém horizontu, zajištění finančních prostředků a vytváření nových obchodních, ekonomických i pracovních příležitostí. Rada předložila výslednou zprávu s názvem *Nová renesance*¹ v lednu tohoto roku Evropské komisi. Vyzývá v ní členské státy Evropské unie, aby věnovaly větší pozornost převádění knihovních, archivních a muzejních sbírek na internet. Zpráva podporuje rozvoj již existující digitální knihovny Europeana, navrhuje řešení pro zveřejňování děl chráněných autorským právem a rovněž poukazuje na potencionální ekonomické přínosy digitalizace pro rozvoj inovativních služeb v oblasti cestovního ruchu, výzkumu a vzdělání. Evropa si nemůže dovolit nečinně čekat a přihlížet, až namísto vstupu do „digitální renesance“ upadne do „digitálního temna“. Členské státy EU, evropské kulturní instituce, Evropská komise a další zúčastněné strany budou muset přijmout odpovědnost a zajistit plné využití potenciálu kulturního dědictví v online prostředí. Digitalizace není jen otázkou technických možností, je to morální povinnost. V době, kdy je stále více kulturních objektů spotřebováváno online, kdy jsou digitální přístroje všudypřítomné, je velmi důležité, aby i kulturní odkaz byl online. Nebudeme-li pokračovat v tomto úkolu, riskujeme, že se postupně ztratí to, co bylo základem evropských zemí a civilizace v posledních stoletích. Je třeba si jasně uvědomit, že cíle může být dosažen pouze soustavnou prací.

V dubnu 2010 byla jmenována „Rada moudrých“ (Comité des Sages; expertní skupina)² za účelem sjednocení tradičního mandátu kulturních institucí, které poskytují přístup ke společným sbírkám evropského dědictví, a zachování jejich funkci v rozvíjející se digitální éře. Rada byla vyzvána k vytvoření souboru doporučení pro digitalizaci, online dostupnost a uchovávání a k definování spolupráce veřejného a soukromého sektoru v oblasti digitalizace.

Práce rady byla strukturována do osmi pracovních schůzek, které byly doplněny o konzultace se zúčastněnými stranami a širokou veřejností. V období srpna až září 2010 se konaly veřejné konzultace prostřednictvím internetových stránek Evropské komise, které přinesly 1 258 odpovědí ze 42 různých zemí. Více než polovina odpovědí přišla od soukromých osob, což dokazuje velký zájem o toto téma. 17 % odpovědí pocházelo od soukromých společností nebo sdružení podniků a 14 % z kulturních institucí. V průběhu listopadu 2010 členové rady jednali s ministry Evropské unie odpovědnými za resort kultury a školství. Dále následovala formální i neformální setkání se zainteresovanými stranami individuálně nebo kolektivně (s autory a tvůrci, vydavateli, orgány státní moci). V průběhu svých jednání rada čerpala také z dřívější analytické práce provedené na úrovni EU a v různých členských státech, stejně jako ze zprávy předložené všemi členskými státy týkající se digitalizace a online dostupnosti a zachování jejich kulturních dědictví.

¹ Zpráva v původním znění je dostupná na WWW: http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/refgroup/final_report_cds.pdf.

² Členy „Rady moudrých“ jsou Maurice Lévy, předseda představenstva a generální ředitel inzertní a komunikační společnosti Publicis, generální ředitelka německé národní knihovny a předsedkyně nadace Europeana Elisabeth Niggemannová a Jacques de Decker, spisovatel a tajemník belgické královské akademie francouzského jazyka a literatury.

Kulturní instituce v celé Evropě začaly digitalizovat své sbírky knih, novin, map, zvukových materiálů, rukopisů, fotografie a muzejní předměty a zpřístupňovat je online. Velká část digitalizovaných děl jsou volná díla – nevztahují se na ně práva duševního vlastnictví. Mohou tedy být zpřístupněna a užívána zdarma.

Odvětví kultury přijalo celou řadu postupů, které umožňují přístup nebo využití volných děl digitalizovaných z veřejných financí. Mnohé z institucí poskytují tento materiál zdarma (uživatelé zpravidla bývají vyzváni k potvrzení prohlášení, že materiál využijí pro nekomerční účely), některé vyžadují poplatek za stahování či přístup k položce (předplatné, poplatek za stažení volných děl), některé zdarma poskytují jen nižší kvalitu (přidán vodoznak, obrázky v nízkém rozlišení). Situace se může lišit v jednotlivých členských státech z závislosti na legislativě autorského práva dané země – to může vést k situaci, kdy jsou digitalizované objekty chráněny v jedné zemi a v jiné ne, což je obzvláště problematické v přeshraničním kontextu. Rada je pevně přesvědčena, že na veřejné doméně s materiálem digitalizovaným za veřejné prostředky by měly být objekty volně dostupné pro všechny. To by mělo být součástí podmínek financování digitalizace volných objektů z celé Evropy. Instituce, u níž tvoří část provozních nákladů poplatky za přístup k digitalizovaným volným dílům, by měla zvážit spíše alternativní zdroje příjmů (např. sponzoring, partnerství, reklamu), než zpoplatnění online přístupu k materiálu. Rada rovněž doporučuje, aby kulturní instituce poskytly své digitalizované materiály k dispozici v co největší míře i pro komerční účely. To by mělo stimulovat využívání materiálů pro nové informační produkty a služby. Nemělo by to však vést k uzavírání výhradních dohod nebo diskriminaci na trhu. Obecně platí, že kulturní instituce umožňují využívání svých digitalizovaných materiálů v souladu s pravidly směrnice EU (2003/98/ES) o využívání informací veřejného sektoru. Metadata, vyrobená kulturní institucí a vztahující se k digitalizovaným předmětům, by měla být široce a volně k dispozici pro využívání.

Současní uživatelé jsou zvyklí na pohodlí rychlého vyhledávání (např. přes Google) a na nové služby. Platí pro ně pravidlo: co není na webu, neexistuje. Objekty na policích, v archivu, ve výstavních halách kulturních institucí upadnou brzy v zapomnění. Proto se kulturní instituce snaží ze svých sbírek digitalizovat co nejvíce je možné. Europeana byla založena jako platforma pro kulturní dědictví Evropy. Je pravděpodobně nejambicióznějším kulturním projektem v evropském měřítku, který sdružuje kulturní instituce z různých odvětví a ze všech členských států. Za první dva roky provozu se do sbírek dostalo více než 15 milionů digitalizovaných objektů. Přesto se jedná jen o zlomek uchovaných děl. V současné době přispívá na web přibližně 1 500 kulturních institucí. Většina digitalizovaných materiálů jsou starší volná díla, aby se zabránilo sporům o díla chráněná autorským právem. Web Europeana funguje jako portál a agregátor, který umožňuje přístup k decentralizovaně uloženému obsahu v kulturních institucích. Platforma Europeana je založena na softwaru open source jako veřejný projekt – umožňuje přístup k široké škále důvěryhodného obsahu z různých typů kulturních institucí. Europeana nebyla koncipována jako konkurent projektů digitalizace v soukromém sektoru. V současné době je rozhraní Europeany k dispozici ve všech jazycích členských států. Funkce vyhledávání a automatického překladu jsou zahrnuty do střednědobého horizontu rozvoje. Služba dále bude obohacena o další obsah, jako jsou bibliografické údaje, tabulky obsahu a abstraktů. Rozvoj Europeany musí směřovat k tomu, aby se portál stal online referenčním bodem evropského kulturního obsahu.

Členské státy EU by měly zajistit, aby veškeré veřejné financování digitalizace bylo podmíněno bezplatným zpřístupněním digitalizovaného materiálu prostřednictvím Europeany a do roku 2016 tak do portálu přenesly všechny své volné objekty.

Odhadované náklady celkem na digitalizaci evropských sbírek muzeí, archivů a knihoven, včetně audiovizuálního materiálu, jsou přibližně 100 miliard eur (výpočet vychází z množství hypotéz a předpokladů). Údaj zahrnuje digitalizaci 77 milionů knih, 24 mi-

lionů audiovizuálních programů, 358 milionů fotografií, 75,43 milionů uměleckých děl, 10,45 miliardy stránek sbírek archivů, které již byly digitalizovány.

V počátečních fázích byla Europeana spolufinancována částkou 6,2 milionů eur programem eContentplus, jehož čerpání poběží do poloviny roku 2011. Některé členské státy budou portál dále spolufinancovat (hlavními příspěvateli jsou Německo, Francie, Nizozemí, Španělsko, Norsko a Švýcarsko). Financování Europeany, přes nespočetné množství projektů, představuje vážné problémy z hlediska kontinuity vývoje, a proto se Evropská komise zavázala k vypracování udržitelného modelu jejího financování do roku 2012.

Rada moudrých se domnívá, že hlavní odpovědnost za digitalizaci a zachování kulturního dědictví nese veřejný sektor. Ve skutečnosti je to úkolem orgánů státní moci a kulturních institucí, aby zabezpečily, že naše dědictví je správně digitalizováno a uchováno (vlády a kulturní instituce mají povinnost být v čele úsilí v oblasti digitalizace). To však neznamená, že by soukromý sektor nemohl být zapojen – spolupráce může urychlit digitalizaci děl a sbírek především nyní, v době, kdy je financí z veřejných prostředků málo.

Veřejný sektor má hlavní odpovědnost za vytváření našeho kulturního dědictví a zachování pro budoucí generace a měl by tedy nést největší část nákladů. Financování by mělo být k dispozici z rozpočtu v rámci členských států. Dostupný rozpočet musí být použit co nejúčinnějším způsobem. To v první řadě vyžaduje předcházení toho, aby stejný objekt byl digitalizován vícekrát. Každý členský stát by měl mít povinnost vypracovat strategický plán, které by měly být sdíleny na evropské úrovni. Je jasné, že priority budou muset být definovány a úkol bude muset být organizován a plánován v průběhu několika let. Náklady na zachování digitalizovaného materiálu musí být vyúčtovány a řešeny od samého počátku v programu rozpočtů. Náklady na Europeanu jsou velmi nízké v porovnání s rozpočty pro digitalizaci. Financování portálu Europeana by mělo pocházet především z rozpočtu EU.

Modely partnerství veřejného a soukromého sektoru pro digitalizaci kulturního dědictví v Evropě existují. Jedná se o přímé investování finančních prostředků výměnou za exkluzivní komerční využití digitalizovaného materiálu a o klasické sponzorské programy pro reklamní a marketingové účely (Společnost Google se stala celosvětově významnou nejen prostřednictvím masivních investic do digitalizace knih, ale také prostřednictvím celé řady partnerství s evropskými knihovnami. Společnost ProQuest uzavřela dohody s knihovnami ve Velké Británii a s Národní knihovnou Dánska). Jiným typem jsou dohody mezi kulturními institucemi a soukromými partnery, kteří nemají zájem o využívání digitalizovaného obsahu, ale o zvýšení firemní image (například sponzoring společnosti Telefónica – digitalizace sbírek, 25 milionů stránek, španělské národní knihovny ve výši 10 milionů eur). Tok soukromých finančních prostředků do digitalizace kulturního dědictví prostřednictvím partnerství se jeví jako životaschopný a udržitelný způsob řešení naléhavé otázky tvorby a zachování online přístupného evropského kulturního bohatství pro budoucí generace.